

พระคิลานุปัฏฐาก: บทบาทการดูแลสุขภาวะพระสงฆ์

The Kilanupatthaka: The Role of Monk's Well-being

พระอธิการเฉลิม กนต์สารโ¹ และศิริโรจน์ นามเสนา²

Phraathikarn Chalerm Gandasaro and Sirirote Namsena

Received: March 20, 2021

Revised: April 29, 2021

Accepted: May 06, 2021

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทการดูแลสุขภาวะพระสงฆ์ของพระคิลานุปัฏฐาก พบว่า พระพุทธศาสนามีหลักการว่า ความเกิด ความแก่ ความเจ็บป่วยและความตาย เป็นกระบวนการที่ดำเนินไปตามกฎของธรรมชาติ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “อาโรคยา ปรมา ลาภา ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ” พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญกับการมีสุขภาพแข็งแรง ทรงชี้แนะให้พุทธสาวกดำรงตนให้เป็นผู้มีโรคพาทน้อย รวมถึงการบริโภคปัจจัย 4 เพื่อความเป็นผู้ไม่มีโรคเบียดเบียน ความดำรงอยู่แห่งอัตภาพ ความเป็นอยู่ โดยผาสุกและอนุเคราะห์แก่การประพฤติพรหมจรรย์ ในยุคปัจจุบันมีการส่งเสริมให้พระสงฆ์ดูแลสุขภาพตนเอง อุปัฏฐาก และให้พระสงฆ์มีบทบาทในการเป็นผู้นำด้านสุขภาวะของชุมชนและสังคม เพื่อช่วยดูแลสุขภาพของพระสงฆ์เบื้องต้น ซึ่งกลุ่มพระสงฆ์ที่กล่าวถึงนี้ เรียกว่า “พระคิลานุปัฏฐาก” หรือพระอาสาสมัครส่งเสริมสุขภาพตำบลประจำวัด (อสว.) เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญด้านการสาธารณสุขของพระพุทธศาสนาไทย โดยมีหน้าที่สำคัญในการดูแลและส่งเสริมสุขภาพตนเอง พระอุปัชฌาย์ อาจารย์และสหธรรมที่เฝ้าต่อพระธรรมวินัย ช่วยทำให้พระสงฆ์หมู่ใหญ่มีสุขภาพที่แข็งแรงสามารถประกอบศาสนกิจตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา อนึ่ง การขับเคลื่อนสุขภาวะพระสงฆ์ทั่วประเทศ เป็นหน้าที่ร่วมกันของทุกภาคส่วนในสังคม ใช้ทางธรรมนำทางโลก ครอบคลุมปัจจัย 5 ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้ ด้านข้อมูล ด้านการพัฒนา ด้านบริการสุขภาพและสวัสดิการด้านการวิจัยและพัฒนาชุดความรู้ในรูปแบบต่าง ๆ ตลอดจนการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ โดยก่อให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างวัดกับชุมชน ทำให้พระแข็งแรง วัดมั่นคง ชุมชนเข้มแข็งต่อไปในอนาคต

¹ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุโขทัย; Sukhothai Provincial Office of Buddhism

² มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; Mahachulalongkornrajavidyalaya University

คำสำคัญ: พระคิลานุปัฏฐาก, บทบาทการดูแล, สุขภาวะพระสงฆ์

Abstract

This academic article aimed to study the roles of monks' well-being care of Phra kilanupataka. It was found that Buddhism had the principle of birth, old age, sickness and death. It was a process proceeding according to the laws of nature as the Buddha's words "Arokaya, Parama, Lapa, without disease is a great fortune". The Buddha emphasized on having good health and advised the Buddhist disciples to maintain themselves with being less diseased including the consumption of four requisites for being disease-free, for the existence of the self, the well-being and Giving assistance to noble conduct. In the present day, monks are encouraged to take care of their own health, attendant of a monk, and allowing monks to play a role in leading of well-being of the community and society to help take care of the health of the monks first that a group of monks mentioned here, known as "PhraKilanupataka" or health promotion volunteer monks at the temple who played an important role in the public health of Buddhism in Thailand. They have an important role to take care of and promote their own health, preceptor, masters and friends. It is to help make a large group of monks have good health and be able to carry out religious activities according to the Buddhist path. In addition, the promotion of the health of monks across the country is a common duty of all sectors in society by using Dhamma to guide the world covering all 5 factors, namely knowledge, information, development, health services and welfare, research and development of various forms of knowledge set as well as environmental management that is good to health by creating a connection between the temple and the community which strengthen the monks, the temples and the community in the future.

Keywords: Phrakilanupataka, Role of Care, Monks'well-being

บทนำ

เมื่อปี พ.ศ. 2559 คณะแพทย์ได้การตรวจคัดกรองสุขภาพของพระสงฆ์และสามเณรทั่วประเทศ รวม 122,680 รูป พบพระสงฆ์เจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรัง คือ โรคความดันโลหิตสูง และโรคเบาหวาน โดยมีพฤติกรรมเสี่ยง คือ สูบบุหรี่ มีกิจกรรมทางกายไม่เพียงพอ และบริโภคอาหารไม่เหมาะสม (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2563) ซึ่งปัญหาดังกล่าว

สามารถแก้ไขได้ โดยพระสงฆ์ต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ และตระหนักให้เห็นถึงความสำคัญของการดูแลสุขภาพของบุคคลเป็นสำคัญ และเมื่อปี พ.ศ. 2562 ภาศิทุกภาคส่วนทั้งฝ่ายบรรพชิต และฆราวาส ได้เร่งรัดการขับเคลื่อนธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ พ.ศ. 2560 ผ่านมาตรการต่าง ๆ ได้แก่ การส่งเสริมให้พระสงฆ์มีเลข 13 หลัก เพื่อเข้าถึงสิทธิ์หลักประกันสุขภาพ โครงการจับคู่ 1 วัด 1 โรงพยาบาล/โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลการอบรมพระคิลานุปฏิฐาก การตรวจคัดกรองสุขภาพพระสงฆ์และชุมชน และการร่วมพัฒนาให้วัดดำเนินโครงการส่งเสริมสุขภาพ จากการดำเนินงานดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของพระคิลานุปฏิฐากที่มีต่อการปฏิบัติงานด้านสาธารณสุขในหมู่คณะสงฆ์ พระคิลานุปฏิฐากจึงเปรียบเสมือนแพทย์ประจำวัดของพระสงฆ์ที่ต้องศึกษาเรียนรู้ นวัตกรรมทางสุขภาพ และหมั่นปฏิบัติฝึกฝนให้มีความเชี่ยวชาญในด้านปฐมพยาบาล เพื่อการสร้างภูมิคุ้มกันทางสุขภาพให้พระสงฆ์และเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต โดยใช้วิธีการดูแลสุขภาพแบบผสมผสาน ตามภูมิปัญญาท้องถิ่นและแผนปัจจุบันควบคู่กันไป (พระสุกสะหวັນ บุคชะหมวน, 2559)

อนึ่ง การศึกษาบทบาทของพระคิลานุปฏิฐากในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อดูแลสุขภาพพระสงฆ์จึงเป็นแนวทางในการพัฒนารูปแบบการดำเนินงานด้านการส่งเสริมสุขภาพ และการเผยแพร่องค์ความรู้ด้านสุขภาพของพระคิลานุปฏิฐากให้กับพระสงฆ์ในพื้นที่ได้ทราบ เพื่อเป็นการเฝ้าระวังพระสงฆ์กลุ่มเสี่ยงให้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปลอดภัยต่อไป

พระคิลานุปฏิฐากในสมัยพุทธกาล

พระคิลานุปฏิฐาก เป็นชื่อเรียกของพระสงฆ์ในยุคปัจจุบัน คือ ผู้ปฏิบัติดูแลพระสงฆ์อาพาธ รวมทั้งการสร้างเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การควบคุมโรค และการจัดการปัจจัยที่คุกคามสุขภาพของพระสงฆ์ด้วย จากการศึกษาความเป็นมาของพระคิลานุปฏิฐากที่ปรากฏในพระไตรปิฎกพบว่า ในสมัยพุทธกาลมิได้เรียกชื่อว่าเป็นพระคิลานุปฏิฐาก เป็นแต่เพียงศัพท์ที่แสดงถึงความหมายที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ที่เรียกติดความหมายแตกต่างกันไป เช่น คิลานปัจจัยเภสัชบริขารเภสัช หมายถึง ยารักษาโรค หรือคิลานธรรม หมายถึง ธรรมโอสถที่เป็นเครื่องรักษาโรคทางใจ เป็นต้น ส่วนคำว่า พระคิลานุปฏิฐากนั้นไม่ปรากฏ แต่มีเค้าโครงของการเป็นพระคิลานุปฏิฐากมาจากสมัยพุทธกาลและมีความสำคัญต่อการสืบพระพุทธศาสนามายังปัจจุบัน ทั้งนี้ ในธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์ พุทธศักราช 2560 ให้ค่านิยามว่า พระคิลานุปฏิฐาก หมายถึง ผู้ปฏิบัติดูแลพระสงฆ์อาพาธ รวมทั้งการสร้างเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การควบคุมโรค และการจัดการปัจจัยที่คุกคามสุขภาพของพระสงฆ์ด้วย (สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.), 2562)

คำว่า คิลานุปฏิฐาก เป็นคำที่บัญญัติขึ้นใหม่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นคำเรียกที่ใช้แทนพระสงฆ์ผู้ที่มีหน้าที่ในการสนองงานคณะสงฆ์ด้านการแพทย์และพยาบาล รวมถึงการปฏิบัติหน้าที่ร่วมกับสาธารณสุขประจำพื้นที่ในแต่ละตำบลขับเคลื่อนงานด้านสุขภาพของพระสงฆ์ที่เอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตอันทำให้เกิดความสมบูรณ์ทางด้านร่างกาย และด้านจิตใจ ส่งผลให้พระสงฆ์มีพลัง

ชีวิตในสานต่อทางด้านพระพุทธศาสนาสืบไป จากการศึกษาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้นมิได้มีกล่าวไว้โดยตรง แต่มีเรื่องของการอุปปฏิญาณและการดูแลผู้ป่วยของพระอริยสาวก โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นแบบ ซึ่งในคิลานวรรค หมวดคิลานสูตร ในพระไตรปิฎก คือ หมวดที่ว่าด้วยคนไข้และผู้เปรียบด้วยคนไข้ 3 ประเภท คือ

1. คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โทษขณะที่เป็นสัปบายะ หรือไม่ได้โทษขณะที่เป็นสัปบายะก็ตาม ได้ยาที่เป็นสัปบายะ หรือไม่ได้ยาที่เป็นสัปบายะก็ตามและได้คนพยาบาลที่เหมาะสม หรือไม่ได้คนพยาบาลที่เหมาะสมก็ตามย่อมไม่หายจากอาพาธนั้นได้เลย

2. คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โทษขณะที่เป็นสัปบายะ หรือไม่ได้โทษขณะที่เป็นสัปบายะก็ตาม ได้ยาที่เป็นสัปบายะ หรือไม่ได้ยาที่เป็นสัปบายะก็ตามและได้คนพยาบาลที่เหมาะสม หรือไม่ได้คนพยาบาลที่เหมาะสมก็ตามย่อมไม่หายจากอาพาธนั้นได้

3. คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โทษขณะที่เป็นสัปบายะจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ย่อมไม่หาย ได้ยาที่เป็นสัปบายะจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ ย่อมไม่หาย และได้คนพยาบาลที่เหมาะสมจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ ย่อมไม่หาย (อง.ติก. (ไทย) 20/22/169)

ในพระสูตรนี้ ทรงแสดงคนไข้ 3 ประเภท คือ 1) ได้อาหาร, ยา, คนพยาบาล ซึ่งเป็นที่สบายหรือไม่ก็ตาม ก็ไม่หายจากอาพาธนั้น 2) ได้อาหาร, ยา, คนพยาบาล ซึ่งเป็นที่สบายหรือไม่ก็ตาม ก็หายจากอาพาธนั้น 3) ต่อเมื่อได้อาหาร, ยา, คนพยาบาล ซึ่งเป็นที่สบายจึงหายจากอาพาธนั้น ทรงอาศัยบุคคลประเภทหลัง จึงทรงอนุญาตอาหาร ยา คนพยาบาล สำหรับผู้เป็นไข้ และอาศัยคนไข้ (ประเภทหลัง) นี้ จึงพยาบาลคนไข้อื่นๆ (2 ประเภทแรก) ด้วย, แล้วทรงแสดงธรรมเปรียบเทียบถึงบุคคล 3 ประเภท (ในทางธรรม) คือ 1) ได้เห็นพระตถาคตหรือไม่ก็ตาม ได้ฟังพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้วหรือไม่ก็ตาม ก็ไม่ก้าวลงสู่ทำนองอันชอบในกุศลธรรม 2) ได้เห็นพระตถาคตหรือไม่ก็ตาม ได้ฟังพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้วหรือไม่ก็ตาม ก็ก้าวลงสู่ทำนองอันชอบในกุศลธรรมได้ 3) ต่อเมื่อได้เห็นพระตถาคต ได้ฟังพระธรรมวินัยอันพระตถาคตประกาศแล้ว จึงก้าวลงสู่ทำนองอันชอบในกุศลธรรมได้ เพราะอาศัยบุคคล (ประเภทหลัง) นี้ จึงทรงอนุญาตการแสดงธรรม และเพราะอาศัยบุคคล (ประเภทหลัง) นี้ จึงควรแสดงธรรมแก่คนอื่น (2 ประเภทแรก) ด้วย (สุชีพ ภูมฺญานุภาพ, 2554)

กล่าวโดยสรุปคือ การปฏิบัติหน้าที่ของพระคิลานุปัฏฐากนั้น มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลซึ่งยึดถือเป็นแบบแผนที่ประพฤติปฏิบัติกันสืบมาสู่ยุคปัจจุบัน และด้วยหลักปฏิบัติแห่งศาสนาพุทธ กอปรกับอิทธิพลทางวัฒนธรรม ประเพณี ของชนชาติไทย จึงทำให้เกิดจริยวัตรอันงดงามที่เป็นแบบแผนของพระสงฆ์ไทย อันนำไปสู่รากฐานความมั่นคงแห่งศาสนาพุทธในประเทศไทยอีกด้วย

บทบาทและหน้าที่ของพระคิลานุปัฏฐาก

การปฏิบัติหน้าที่ของพระคิลานุปัฏฐากในปัจจุบัน หากจะให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักของพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดนั้น เป็นไปได้ยากเพราะถ้อยคำที่จารึกไว้ในพระไตรปิฎกนั้นทำได้ยาก โดยเฉพาะในเรื่องของชนิด และตัวยาสมุนไพร ที่ระบุไว้ในพระไตรปิฎกซึ่งไม่มีความแน่ชัดว่า

เป็นตัวอย่างสมุนไพรมืออยู่ในปัจจุบันหรือไม่ ดังนั้น การปรับตัวให้มีความเหมาะสมกับยุคสมัยใหม่ จึงเป็นสิ่งสำคัญ แม้ว่าจะไม่สอดคล้องกับพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎกก็ตาม หากเป็นวิธีการรักษาที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่มีข้อห้ามตามพระธรรมวินัยเหมาะสมกับสมณสาธูป ภิกษุก็จะใช้รักษาอาการอาหารได้ ทุกวันนี้ภิกษุอาหารส่วนใหญ่จึงใช้ยาและวิธีการรักษาแผนปัจจุบัน เพราะเข้าถึงง่าย ประสิทธิภาพดี และมักไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย แต่กระนั้น เมื่อพิจารณาขั้นตอนการเข้าตรวจรักษาในโรงพยาบาล โดยละเอียด ก็พบว่า มีหลายจุดที่หากภิกษุไม่ได้รับความร่วมมือ หรือให้การช่วยเหลือพิเศษจากโรงพยาบาล จะทำให้ต้องอาบัติทั้งหนักและเบาได้ไม่น้อย จนส่งผลให้ภิกษุส่วนหนึ่งปฏิเสธการรักษาในบางรูปแบบจากโรงพยาบาล เช่น ไม่ยอมรับการรักษาในฐานะผู้ป่วยใน เมื่อผนวกเข้ากับอุปสรรคในการเดินทาง การขบฉันทน์ ค่าใช้จ่ายและอื่น ๆ ทำให้ภิกษุจำนวนไม่น้อยที่ไม่สามารถเข้าถึงบริการสุขภาพในโรงพยาบาลได้เลย (พระวิจิต ธรรมชิต, 2560)

บทบาทและหน้าที่ในสมัยพุทธกาล หลักการดูแลพระสงฆ์อาหารในสมัยพุทธกาล มีดังนี้

1) หลักอุปัชฌาย์วัตร คือ พระสัทธินิหาริกพึงพยาบาลพระอุปัชฌาย์ที่เป็นไข้จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ ถ้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเป็นไข้ ต้องดูแลกันจนกว่าจะหายไข้

2) หลักสัทธินิหาริกวัตร พระอุปัชฌาย์พึงพยาบาลพระสัทธินิหาริกที่เป็นไข้จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย เมื่อภิกษุผู้เป็นพระสัทธินิหาริกได้ปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ของตนอย่างนี้แล้ว พระอุปัชฌาย์ก็พึงปฏิบัติต่อภิกษุผู้เป็นพระสัทธินิหาริกของตน เหมือนบิดาปฏิบัติต่อบุตรเช่นกัน

3) หลักอาจารย์วัตร พระสัทธินิหาริกพึงพยาบาลพระอาจารย์ที่เป็นไข้จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย

4) หลักอันตเวทาสิกวัตร พระอาจารย์พึงพยาบาลพระอันตเวทาสิกที่เป็นไข้จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าจะหาย

5) หลักภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์เดียวกัน

6) หลักภิกษุผู้ร่วมอาจารย์ก็เป็นหลักเดียวกันกับหลักอุปัชฌาย์วัตร และสัทธินิหาริกวัตร ที่พระอุปัชฌาย์ และพระสัทธินิหาริกที่พึงปฏิบัติต่อกัน จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย

7) หลักสงฆ์ คือ หลักที่ภิกษุตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไปอยู่ในวัดนั้นพึงพยาบาลภิกษุไข้จนกว่าเธอจะหายเช่นเดียวกัน

บทบาทและหน้าที่ในปัจจุบัน หลักการดูแลพระสงฆ์อาหารในปัจจุบัน มีดังนี้

1) หากท่านไม่ได้อยู่ในฐานะผู้ป่วยที่ต้องดูแลอย่างใกล้ชิด ควรจัดเตียงที่อยู่ในมุมสงบห่างจากสายตาผู้คนให้ท่าน

2) บุคคลที่เป็นสตรีขณะเข้าตรวจรักษาให้การพยาบาลดูแล ไม่ควรอยู่กับท่านตามลำพังในที่ลับตา

3) การถวายยา อาหาร เครื่องดื่ม ถ้ามีภิกษุที่เป็นอุปัฏฐากอยู่ ควรบอก หรือ ควร ประเคนให้ท่าน

4) ในกรณีเป็นภิกษุอาพาธติดเตียง หรือรูปที่ไม่สามารถทำความสะอาดร่างกายตนเองได้ หากเป็นไปได้ควรให้ภิกษุอุปัฏฐากเป็นคนทำหรือจัดเจ้าหน้าที่ผู้ช่วยอย่างน้อย 1 คน ร่วม ทำความสะอาดร่างกายให้ท่าน

5) ในพระวินัยกำหนดไม่ให้ภิกษุไว้หนวด ไม่ให้ไว้เล็บยาว หากท่านไม่สามารถดูแล ร่างกายตนเองได้ควรให้ภิกษุอุปัฏฐากโกนหนวด ตัดเล็บให้ท่านทุก ๆ สัปดาห์

6) ภิกษุใช้บางรูปท่านยังประสงค์จะทำกิจวัตรของท่าน เช่น ทำวัตรสวดมนต์ นั่งสมาธิ หรือปลงอาบัติ เป็นต้น ควรอำนวยความสะดวกให้ท่าน

นอกจากนี้มีหลักการและข้อปฏิบัติที่พระคิลานุปัฏฐากพึงใช้เป็นแนวทางในการทำ หน้าที่ดูแลพระสงฆ์อาพาธ ได้แก่ 1) คิลานุปัฏฐาก หรือผู้ที่ซึ่งทำหน้าที่ดูแลผู้ป่วยต้องมีพรหมวิหาร ธรรม คือ เมตตา กรุณา เป็นพื้นฐาน มีความปรารถนาเกื้อกูลอนุเคราะห์ คิดช่วยให้พ้นจากความทุกข์ 2) คิลานุปัฏฐาก หรือผู้ที่ซึ่งทำหน้าที่ดูแลผู้ป่วยควรวางตนอยู่ในฐานะกัลยาณมิตรกล่าวคือ มี กัลยาณมิตรธรรม 7 คือ น่ารัก น่าเคารพ น่านับถือ ยกย่อง รู้จักพูดให้กำลังใจ อดทนฟังคำระบายน ความรู้สึกของผู้ป่วยได้ อธิบายเรื่องผู้ป่วยอยากฟังให้เข้าใจได้ ให้คำแนะนำที่ดีแก่ผู้ป่วยตลอดเวลา 3) คิลานุปัฏฐาก หรือผู้ที่ซึ่งทำหน้าที่ดูแลผู้ป่วยต้องมุ่งให้เกิดการพัฒนาศักยภาพมนุษย์จนถึงวินาที สุดท้ายแห่งชีวิตในมิติด้าน ศีล สมาธิ และปัญญา 4) ผู้ป่วยรวมทั้งคิลานุปัฏฐาก หรือผู้ที่ซึ่งทำหน้าที่ ดูแลผู้ป่วยมีพัฒนาการด้านปัญญาเข้าใจโลกและชีวิต รู้เท่าทันชีวิตและความตาย ไม่หวาดหวั่นพรัน ปรังต่อความตาย รู้ว่า "เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ เรามีความตายเป็น ธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้" งดงามด้วยมรณสติ ยึดเอาความตายเป็นอารมณ์กรรมฐาน ก่อนที่จะตาย ท้ายที่สุดตายไปอย่างสงบ 5) คิลานุปัฏฐาก หรือผู้ที่ซึ่งทำหน้าที่ดูแลผู้ป่วย มุ่งให้ผู้ป่วย มีศรัทธายึดมั่นพระรัตนตรัย คุณงามความดี ๆ มีจิตใจเข้มแข็งผ่องใสอยู่เสมอแม้ในยามที่สติกำหนด พิจารณาเวทนาและมีสติปัญญา รู้แจ้งมองเห็นความจริงของชีวิตพิจารณาความเป็นจริงของชีวิตคือ ความตายและสามารถเผชิญกับความตายอย่างมีสติ ไม่หลงตาย และ 6) คิลานุปัฏฐาก หรือผู้ที่ซึ่งทำ หน้าที่ดูแลผู้ป่วย อยู่ในฐานะเป็นกัลยาณมิตรช่วยประคับประคองจิตใจของผู้ป่วยให้สะอาด สว่าง สงบ ผ่องใสเพื่อให้อึดเหนี่ยวอารมณ์ตั้งงามและไปสู่สุคติหลังตาย (พระคัมภีร์ สัมม. 2560)

ทั้งนี้ หน้าที่คิลานุปัฏฐากเป็นสิ่งที่พระสงฆ์พึงปฏิบัติต่อกันนอกจากมี วัตถุประสงค์ คล้ายกันกับการบัญญัติพระวินัยแล้ว มีวัตถุประสงค์หลัก คือ 1) เพื่อให้พระภิกษุเอาใจใส่ในการทำ หน้าที่อุปัฏฐากกันและกัน 2) เพื่อได้รับการศึกษาจากพระอุปัชฌาย์อาจารย์ 3) เพื่อชวนชวน ป้องกันความเสื่อมเสียอันจักมีหรือมีแล้ว และ 4) เพื่อความตั้งงามในพระสงฆ์ คือ ให้มีความรักใคร่ เคารพ เลื่อมใส หวังดีอย่างยิ่งต่อกันและกันในพระสงฆ์ ตลอดจนการดูแลยามอาพาธเจ็บป่วย และ ได้รับทุกขเวทนา เพื่อสงเคราะห์ให้ถึงที่สุดแห่งธรรมนั่นเอง (พระอภิกขัมม กนตสาโร, 2562)

กล่าวโดยสรุป บทบาทและหน้าที่ของพระคิลานุปัฏฐากเปรียบเสมือนการปฏิบัติตนของ บุตรที่มีต่อบิดามารดา ทุกการกระทำที่แสดงออกมามีต้นกำเนิดจากจิตใต้สำนึก ความเต็มใจ ด้วยความ เอื้อเพื่อเอื้อแม่ ช่วยเหลือกัน ซึ่งทำให้เกิดแนวทางการปฏิบัติที่เคร่งครัด คือ การให้ความเคารพ ตามลำดับพระสงฆ์ แสดงให้เห็นถึงความนอบน้อมต่ออุปัชฌาย์ที่มีความอาวุโสมาก และสร้างความ สามัคคีกลมเกลียวให้กับหมู่คณะสงฆ์ด้วย ส่งผลให้เกิดความงอกงามเจริญไปบุลย์ของ พระพุทธศาสนาสืบไป

หลักธรรมสำหรับการเป็นพระคิลานุปัฏฐาก

หลักธรรมสำหรับการดูแลอุปัฏฐากผู้ป่วยสำหรับพระคิลานุปัฏฐากนั้นมีหลักธรรมอยู่ มากมาย สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างเสริมสุขภาพทางกายและทางใจของผู้ป่วยอาพาธได้จึง ยกตัวอย่างพอสังเขป ดังนี้

หลักโยนิโสมนสิการ พระคิลานุปัฏฐากจะต้องประกอบด้วยธรรมอันสำคัญที่สุดคือ โยนิโสมนสิการ (การใช้ความคิดถูกวิธี) คือ การทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิด พิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สวหาเหตุผลจนตลอดสาย แยกแยะออก พิเคราะห์ด้วยปัญญาที่คิดเป็น ระเบียบและโดยอุบายวิธี ให้เห็นสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ตาม สภาวะและตามความสัมพันธ์แห่ง เหตุปัจจัยการใช้ความคิดถูกวิธีนี้เองเป็นต้นทางแห่งการ เกิดขึ้นของอริยมรรค “โยนิโสมนสิการ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่ เพื่อความดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญไม่อันตรายแห่งสัตถธรรม” (พระ พรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2551)

หลักอิทธิบาท 4 แปลว่า ธรรมเครื่องให้ถึงอิทธิ (ฤทธิ์ หรือความสำเร็จ) หรือ ธรรมเป็น เหตุให้ประสบความสำเร็จ หรือแปลง่าย ๆ ว่า ทางแห่งความสำเร็จ มี 4 อย่าง คือ ฉันทะ (ความ พอใจ), วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความคิดจดจ่อ), วิมังสา (ความสอบสวนไตร่ตรอง)(พระธรรม ปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2548) หลักพุทธธรรม อิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จใน การทำงาน คือ

- 1) ฉันทะ คือ มีความพึงพอใจในงานที่รับผิดชอบ
- 2) วิริยะ คือ มีความขยันหมั่นเพียรอดทน เสียสละในการทำงานโดยมุ่งหวังให้งาน ประสบความสำเร็จ
- 3) จิตตะ คือ มีความฝักใฝ่เอาใจใส่งานอย่างต่อเนื่องและการทำงานด้วยความ ระมัดระวัง โดยหวังผลให้งานประสบผลสำเร็จ
- 4) วิมังสา คือ มีความคิดไตร่ตรอง หาเหตุผลคิดแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และการ พัฒนางาน

คุณธรรมในการครองงานนี้เป็นหลักพุทธธรรมที่พระคิลานุปัฏฐากต้องให้ความสำคัญ และไม่ควรละเลยในการปฏิบัติหน้าที่ เพราะการที่จะทำการสิ่งใดประสบความสำเร็จได้นั้น พระคิลานุปัฏฐากควรมีพื้นฐานในการครองงาน ครองตน และครองคนที่ดี เพราะจะทำให้สามารถปฏิบัติ หน้าที่ได้

กล่าวโดยสรุป หลักพุทธธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการเป็นพระคิลานุปัฏฐาก นั้น หากพิจารณาแล้ว ก็เปรียบเสมือนสิ่งที่พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า เหมือนใบไม้ในกำมือ ยังมีหลัก พุทธธรรมอีกมากมาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าพระคิลานุปัฏฐากจะพัฒนาคุณสมบัติและศักยภาพที่มีอยู่ เฉพาะตน ด้วยความเพียรศึกษาและฝึกฝนปฏิบัติ ให้ครบองค์รวมทั้งด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านปัญญาจนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ให้เกิดแก่การอนุเคราะห์ผู้อื่น สังคม และ พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

การพัฒนาศักยภาพพระคิลานุปัฏฐาก

การพัฒนาศักยภาพของพระคิลานุปัฏฐาก ให้มีองค์ความรู้ความเข้าใจเรื่องการดูแล ผู้ป่วยและการดูแลสุขภาพพระสงฆ์ตามหลักพระธรรมวินัยและความพร้อมในการรองรับ เทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงทางด้านการแพทย์ของโลก เป็นสิ่งสำคัญที่ไม่ควรมองข้าม ซึ่งการ ดำเนินงานในส่วนนี้คณะสงฆ์ควรมีการบูรณาการกับภาครัฐ เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้จาก ผู้เชี่ยวชาญทางการแพทย์ และพระคิลานุปัฏฐากสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้มาต่อยอด หรือ สร้างต้นแบบของการพัฒนาในชุมชนได้ ซึ่งมีแนวทางการดำเนินการพัฒนา ดังนี้

1. การสนับสนุนจากคณะสงฆ์ในระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และระดับตำบล ร่วมกับภาคีเครือข่ายหน่วยงานสาธารณสุขในระดับจังหวัด อำเภอและตำบล สำนักงาน พระพุทธศาสนาจังหวัดโดยการให้ความสนใจงานฝึกอบรมพระคิลานุปัฏฐาก

2. การพัฒนาส่งเสริมบทบาทของหน่วยงานฝึกอบรมหรือผู้จัดหลักสูตรโดยคณะ สงฆ์เป็นผู้นำ เพราะการดำเนินการจัดฝึกอบรมจะต้องเป็นไปตามหลักการหรือกระบวนการของการ ฝึกอบรมการจัดหลักสูตร

3. วิทยากรหรือผู้บรรยายการคัดเลือกวิทยากร ควรมีความรู้ประสบการณ์ในการ ทำงานเกี่ยวข้องกับเรื่องที่เกี่ยวข้องมีความสามารถในการบรรยายถ่ายทอดความรู้

4) ผู้เข้ารับการฝึกอบรมต้องมีความสนใจพร้อมที่จะเข้ารับการฝึกอบรมรู้ ข้อบกพร่องของตนเองมีความกระตือรือร้นที่จะแก้ไขข้อบกพร่องเหล่านั้นไม่ใช่ไปเข้ารับการฝึกอบรม เพราะถูกบังคับ ถ้าหากผู้เข้ารับการอบรมเข้ารับการอบรมด้วยความสมัครใจแล้วเพราะทัศนคติและ พฤติกรรมของผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีอิทธิพลสำคัญยิ่งต่อผลของการฝึกอบรม

การอบรมพระคิลานุปัฏฐาก มีผลทำให้พฤติกรรมสุขภาพ และความรอบรู้ด้านสุขภาพ เพิ่มขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านต่าง ๆ หันมาดูแลสุขภาพของตนเองมากขึ้น องค์ความรู้ ใหม่ที่ได้รับ พระสงฆ์ได้พัฒนาด้านความรู้ทำแผนการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพเกิดแผนการ ทำงานพัฒนาพระสงฆ์ แนวทางการพัฒนาพระสงฆ์ในการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม มีรูปแบบการ ดำเนินงานที่เป็นนวัตกรรมในการเผยแพร่องค์ความรู้ต่อสังคม ทำให้การสื่อสารสาธารณะในด้าน บวกต่อพุทธบริษัท (อุมพร นิมิตระกุลและพระวิสิทธิ์ ฐิติวิสิทธิ์, 2563)

กล่าวโดยสรุป การอบรมหลักสูตรพระคิลานุปัฏฐาก เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับทุกฝ่ายทุกระดับของหน่วยงานสาธารณสุขภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงคณะสงฆ์ เนื่องจากทำให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจในเรื่องของสุขภาพ สร้างสติปัญญา ส่งผลให้เกิดแนวทางการปฏิบัติงาน เสริมสร้างสุขภาพ หรืองานช่วยเหลือพระสงฆ์อาพาธที่มีระเบียบแบบแผน ปลอดภัย สร้างมาตรฐานด้านการสาธารณสุขให้กับพระคิลานุปัฏฐากเกิดเป็นการขับเคลื่อนกระบวนการสุขภาพที่เอื้อประโยชน์สูงสุดกับคณะสงฆ์ และชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

บทสรุป

พระคิลานุปัฏฐากหรือพระอาสาสมัครส่งเสริมสุขภาพตำบลประจำวัด (อสว.) เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการดูแลอุปัฏฐากพระสงฆ์อาพาธในพระพุทธศาสนาภายใต้ข้อบัญญัติของพระธรรมวินัย ซึ่งพระ อสว.จะต้องรับหน้าที่ในการดูแลทางด้านร่างกาย และด้านจิตใจของพระสงฆ์อาพาธ รวมถึงการดูแลเรื่องโภชนาการ คิลานเภสัช ที่เหมาะสมกับสภาพร่างกายของพระสงฆ์อาพาธในแต่ละโรค เพื่อให้พระสงฆ์อาพาธเหล่านั้นสามารถฟื้นจากการเจ็บป่วยโดยเร็วที่สุด นอกจากนี้การพัฒนาดตนเองของพระคิลานุปัฏฐากก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ทางด้านเทคโนโลยีและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทางการแพทย์ เพื่อนำมาพัฒนาและปรับปรุงความสามารถด้านการรักษาพยาบาล ทั้งนี้ ภาครัฐควรให้ความสำคัญสนับสนุนและพัฒนาด้านองค์ความรู้และเทคโนโลยีทางการแพทย์ที่เหมาะสม และจัดกิจกรรมอบรมพัฒนาศักยภาพพระคิลานุปัฏฐากอย่างต่อเนื่องในทุกปี ซึ่งจะทำให้เกิดการขับเคลื่อนด้านการแพทย์และการพยาบาลที่เหมาะสมในหมู่คณะสงฆ์ สนองตอบแนวทางปฏิบัติของมหาเถรสมาคมได้อีกทั้งบทบาทและหน้าที่ของพระคิลานุปัฏฐากเปรียบเสมือนการปฏิบัติตนของบุตรที่มีต่อบิดามารดา ทุกการกระทำที่แสดงออกมาล้วนเกิดจากจิตใต้สำนึก ความเต็มใจ ด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือกัน ซึ่งทำให้เกิดแนวการปฏิบัติที่เคร่งครัด คือ การให้ความเคารพตามลำดับพระสงฆ์ แสดงให้เห็นถึงความนอบน้อมต่ออุปัชฌาย์ที่มีความอาวุโสมาก และสร้างความสามัคคีกลมเกลียวให้กับหมู่คณะสงฆ์ด้วย ส่งผลให้เกิดความองกามเจริญไฟบุญลย์ของพระพุทธศาสนาสืบไป

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ที่ได้รับ พระคิลานุปัฏฐากมีการพัฒนาศักยภาพของตนเองในด้านความรู้เกี่ยวกับความสำคัญและบทบาทหน้าที่ของพระคิลานุปัฏฐากที่ต้องปฏิบัติภารกิจสนองงานแด่พระสงฆ์อาพาธ และพระสงฆ์ที่เจ็บป่วยในพระพุทธศาสนา โดยมีการพัฒนาแนวทางการดำเนินงานที่มีผสมผสานระหว่างองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และองค์ความรู้สมัยใหม่ในยุคศตวรรษที่ 21 เพื่อให้เกิดการบูรณาการด้านการสาธารณสุขที่เหมาะสม สามารถสร้างแนวร่วมในการสร้างสุขภาวะระหว่าง วัด ภาครัฐ และชุมชน ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน กล่าวคือ พระคิลานุปัฏฐากสามารถจัดทำแผนการดำเนินงานด้านสาธารณสุข และมีการพัฒนานวัตกรรมในการสร้างการเรียนรู้ด้านสุขภาวะเชิงพุทธที่เหมาะสมและสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้

ให้กับพระสงฆ์ ส่งผลให้เกิดความตระหนักในเรื่องของสุขภาพ และสามารถประยุกต์ใช้องค์ความรู้ในการดูแลสุขภาพได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2548). *ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพฯ: เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์.
- พระวิจิตร ธมฺมชิตโต. (2560). *คู่มือดูแลพระภิกษุอาพาธในโรงพยาบาล*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ญาณภาวัน.
- พระศักดิ์ธัช ส่วโร. (2561). *รูปแบบและกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามแนวพระพุทธศาสนาของประชาชนในจังหวัดแพร่*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสุกสะหวັນ บุคชะหมวน. (2559). *การดูแลสุขภาพตนเองของพระสงฆ์ในเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร*. (วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระอธิการเฉลิม กนตสาโร. (2562). *การพัฒนาศักยภาพพระคิลานุปัฏฐากในโครงการวัดส่งเสริมสุขภาพของพระสงฆ์ในเขตอำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (2563). *สุขภาพคนไทย 2563 : สองทศวรรษปฏิรูปการศึกษาไทย ความล้มเหลวและความสำเร็จ*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2554). *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน*. (พิมพ์ครั้งที่ 18). นครปฐม: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.). (2562). *ธรรมนูญสุขภาพแห่งชาติ พุทธศักราช 2560*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). นนทบุรี: บริษัท โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าท์ จำกัด.
- อุมาพร นิมตระกูล และพระวิสิทธิ์ ฐิตวิสิทฺโธ. (2563). *พฤติกรรมสุขภาพของพระสงฆ์กับความรอบรู้ด้านสุขภาพจากพระคิลานุปัฏฐากสู่พระนักร้องสื่อสารในเขตสุขภาพที่ 1. วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา, 11(1), 33-51.*